

הרבנית ד"ר שפרה מישלוב

מלאכות האישה לבעלה משום חיבה

הקדמה

בימים עברו, חלוקת התפקידים בין נשים לגברים בתוך המשפחה הייתה בדרך כלל ברורה ודיכוטומית: האיש אחראי על הפרנסה, ואילו האישה על מלאכות הבית וגידול הילדים. בדברי חז"ל אנו מוצאים תקנות המשקפות חלוקה זו. בתקופתנו - עם השינויים ברמת החיים ובאפשרויות התעסוקה שהביאה עימה ההתפתחות הטכנולוגית, הרי שבמקומות רבים מקובל שזוגות נשואים מחלקים ביניהם את נטל הפרנסה ועבודות הבית. נשאלת השאלה מה תוקפן של תקנות חכמים המחייבות נשים במלאכות הבית במציאות המשתנה.

א. חובה או עצה טובה

המשנה (כתובות פ"ה מ"ה) מגדירה את חובות האישה:

אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה מצעת לו המטה ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת. שתיים אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה. שלש אינה מצעת לו המטה ואינה עושה בצמר. ארבעה יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה. רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובתה שהבטלה מביאה לידי שיעמום.

הגמרא (כתובות סא ע"א) מביאה ברייתא המוסיפה על מלאכות אלה ואף מרחיבה את רשימת המלאכות בה חייבת אף מי שמסוגלת לממן שפחות שיבצעו את המלאכות במקומה:

אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: אף על פי שאמרו יושבת בקתדרא, אבל מוזגת לו כוס, ומצעת לו את המטה, ומרחצת לו פניו ורגליו.
 מדברי רש"י (שם) משמע שחכמים אינם מחייבים את האישה לעשות כן, אלא מייעצים לה זאת כעצה טובה, גם אם הכניסה לו שפחות משום שאין במלאכות אלה טורח אלא הבעת חיבה:

לפרוס סדין ולבדין דבר שאינו טורח ומשום דמילי דחיבה ניהו כדי שתתחבב עליו ולא דמי למצעת דמתני' דהוי דבר של טורח ובכפייה הני לא כפי לה אלא חכמים השיאוה עצה טובה להנהיג זאת בישראל.
 חיזוק לדברי רש"י ישנו בהמשך דברי הגמרא (שם):
 אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה - נדה

עושה לבעלה, חוץ ממזיגת הכוס, והצעת המטה, והרחצת פניו ידיו ורגליו. והצעת המטה.

נידה אינה עושה מלאכות אלה משום שמדובר בפעולות של חיבה העשויות לקרב בין האישה לאישה בזמן שיש צורך דווקא בהרחקה. לעומת רש"י, התוספות (כתובות סג ע"א ד"ה רב) הבינו שחכמים חייבו אישה במלאכות אלה, והיא אינה פטורה מהן גם אם הכניסה שפחות:

ומורדת ממלאכה היינו מזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו דמסתברא דחייבת אפילו אמרה איני ניזונית ואיני עושה מידי דהוה אושבת בקתדרא דחייבת בהן.

כך גם הגדיר הרמב"ם (הל' אישות פכ"א ה"ז) חמש מלאכות שאישה מחויבת בהן ולא יכולה להיפטר מהן באמצעות משרתות, ושש מלאכות שאם יש לה משרתות אינה מחויבת בהן:

נמצאו כל המלאכות שכל אשה עושה אותן לבעלה חמש מלאכות. טוה ורוחצת פניו ידיו ורגליו ומוזגת את הכוס ומצעת את המטה ועומדת ומשמשת בפניו. והמלאכות שמקצת הנשים עושות אותן ומקצתן אינן עושות שש מלאכות. מטחנת ומבשלת ואופה ומכבסת ומניקה ונותנת תבן לפני בהמתו.

גם המאירי (כתובות נט ע"ב) כתב שאין לפטור את האישה ממלאכות שנועדו לחיבה: ומ"מ פירשו בגמ' שאפי' בארבע [שפחות] מוזגת לו את הכוס ומרחצת לו פניו, ואנו גורסים בה ומצעת לו את המטה אלא שאנו מפרשים אותה בהצעת סדינין לבד מפני שדברים אלו מביאין אותה לידי חיבה, ואין לה להפקיע את עצמה מדברים המחבבים אותה אצל בעלה...

אם כן, גם הראשונים המחייבים את האישה במלאכות אלה, ולא רק כעצה טובה, סוברים שמדובר במלאכות שנועדו להביא לחיבה, ולכן פטורה מהן בעת נידה. נראה שה'בית יוסף' נוקט כדעת רש"י אותה הוא מביא ראשונה בדבריו על ה'טור', שכאשר אישה מכניסה שפחות חכמים ממליצים לה בכל זאת לבצע משימות אלה לבעלה משום חיבה, אך לא מחייבים אותה בכך.¹ כך הבין ה'בית שמואל' (אה"ע סי' פ ס"ק ז) את ה'בית יוסף', אם כי הוא חלק עליו ונקט כדעת ראשונים אחרים² שמלאכות אלה הן בגדר חובה החלה גם על אישה שיש לה שפחות:

מלאכות אלו עושה. משמע דמחייבים לעשות וכן משמע מתו' דף ס"ג וכן הוא דעת הרמב"ם והג"א ולא כרש"י שכתב עצה טובה היא שתעשה מלאכות אלו ובטור משמע דס"ל כרש"י.

לעומתו, בעל ה'הפלאה' (קונטרס אחרון סי' פ ס"ק ז) סבר שגם רש"י לא התכוון בדבריו אלו לפטור נשים ממלאכות שיש בהן חיבה, רק להבהיר שמי שאינה עושה אותן לא תיחשב כמורדת: 'נראה דכונת רש"י ז"ל דלא הוי משום זה מורדת ממלאכה כמו בשאר מלאכות'. לגבי מלאכות שיש בהן חיבה ואהבה בהנחה שהאישה מחויבת בהן, נחלקו

1. ב"י, אה"ע סי' פ.

2. וראה באר היטב על שו"ע אה"ע סי' פ, המעמיד את שיטת רש"י מול שאר הראשונים. שו"ת דברי שלום, אה"ע ח"ב סי' עו, מביא שגם הרא"ש (תוס' הרא"ש כתובות סג ע"א ד"ה רב הונא) סובר כרש"י.

הרמב"ן והראב"ד האם מדובר בחיוב ממוני בלבד של האישה כלפי בעלה, או שמא אישה שאינה עושה מלאכות אלה נחשבת מורדת וניתן לגרשה ללא כתובה.³ לפי שיטת הראב"ד שנחשבת כמורדת, ניתן להתבונן על מלאכות אלה כהרחבת מסגרת הקרבה האישית בין האיש והאישה, שהיא חלק מהותי מהגדרת הנישואין. כך הסביר את המחלוקת הרב משה רבינוביץ ('המלאכות שאישה עושה לבעלה', אתר תורת הר עציון):

הראב"ד סובר ש'נישואין' פירושם יצירת מסגרת משותפת של חיים. בניית בית במוכן הרחב של המילה. וממילא המלאכות שאשה עושה לבעלה מהוות חלק מהותי מאותה מערכת ולא חיוב חיצוני שמתווסף... יתכן אף לראות זאת כמעין הרחבה של מושג האישות. שלדעת הראב"ד אינו כולל רק את תשמיש המטה אלא גם את המלאכות הללו.

ב. מקרים בהם נשים פטורות ממלאכות אלה

ה'שלחן ערוך' (אה"ע סי' פ סעי' ד, י) התנה את החיוב במלאכות אלה במנהג הרווח במשפחה:

ד. וכן כל אשה רוחצת לבעלה פניו, ידיו ורגליו; ומוזגת לו את הכוס; ומצעת לו את המטה; (וי"א דמחוייבת להציע כל מטות הבית); ועומדת ומשמשת בפני בעלה, כגון שתתן לו מים או כלי או שתטול מלפניו, וכיוצא בדברים אלו; אבל אינה עומדת ומשמשת בפני אביו או בפני בנו (וי"א דוקא באינן סמוכין על שלחן בעלה)...

י. כל אלו המלאכות אין מחייבים אותה, אא"כ יהיה דרך משפחתו ומשפחתה לעשותן.

המהר"י אלמנדרי (מובא בשו"ת דברי שלום, אה"ע ח"ב סי' עו) סובר מדקדוק בלשון רש"י שהדבר תלוי במנהג המקום - שבמקום שהשיאיה חכמים עצה טובה כדי שתתחבב על בעלה כופין אותה 'מחמת המנהג', ונפקא מינה דבמקום שלא נהגו כן, אין כופין אותה. המהר"י באסאן⁴ סיכם את הסוגיה בהגדירו שלושה סוגי מלאכות שהאישה עושה לבעלה:

א) מלאכות שיש בהן תועלת כלכלית לבעל, כגון: עושה בצמר (מעשה ידיה) - האישה נפטרת ממלאכות אלה אם מוחלת על חיוב הבעל במזונותיה.⁵

ב) מלאכות שהן לתיקון צורכי הבית, כגון: טוחנת, מכבסת ומלאכות קטנות שבבית - האישה נפטרת ממלאכות אלה אם יכולה לממן שפחות (או מכוונות וכדו') שיעשו אותן במקומה.

ג) מלאכות שיש בהן משום חיבה ואהבה כגון: מוזגת לו כוס ומרחצת פניו ורגליו - מלאכות אלה או דומות להן מחייבות בכל מקרה לדעת רוב הראשונים.

בנוסף, ה'חלקת מחוקק' (אה"ע סי' פ ס"ק יא) צירף את הדעות שאין כופין אותה במקרה

3. ראב"ד בהשגותיו על הרי"ף, כתובות כו ע"א בדפי הרי"ף; רמב"ן, ספר הזכות שם.

4. שאלות ותשובות מהר"י באסאן, מכון הכתב תשס"ו, סי' לח.

5. הרב נריה צבי, 'בעלות נשים נשואות בימינו וחיובן בנזיקין', תחומין מא, עמ' 332-340.

שיש לה כסף לשפחות או שמלאכות אלה לא נהוגות במשפחתה, עם דעת הראשונים שצוינו שיש לחייבה במלאכות חיבה, וקבע כי אין לחייב את האישה במלאכות אלה דווקא, וזו לשונו:

דכל אשה צריכה לעשות שירות קטן לבעלה והוא ק"ו מהצעת מטתו מכל שכן להושיט לו כלי אחד.

כלומר לשיטתו, די במלאכה כלשהי המבטאת חיבה כדי לצאת ידי חובת דעות הראשונים. וכך כתב הרב יעקב אריאל ('מבנה המשפחה המודרנית - השלכות הלכתיות', תחומין כב, עמ' 133-134) לאור כל זאת:

המצב היום דומה לאישה שהכניסה כמה שפחות שהיא פטורה אפילו מהצעת מיטות. אומנם רחיצת פניו ורגליו ומזיגת הכוס לכאורה אינן תלויות בעבודותיה האחרות של האישה, שהרי גם מי שמכניסה כמה שפחות חייבת בהן, ואם כן גם אישה עובדת בימינו לכאורה תתחייב בהן, מכל מקום לא מקובל היום שאישה עושה מלאכות אלו לבעלה ובתמורתן יש מעשי חיבה אחרים שהאישה צריכה להיות חייבת בהם.

סיכום ואחרית דבר

מכל האמור עולה שבימינו במקומות שנהוגה חלוקה שיתופית בין בני הזוג במלאכות הבית ונשיאה משותפת בנטל הפרנסה, אין חובה על נשים לבצע דווקא מלאכות כאלה ואחרות. אולם נותר חיוב (לדעת רוב הראשונים) או המלצה טובה (לדעת רש"י) לנשים לעשות מלאכות כלשהן שיבטאו חיבה כלפי בעליהן. חשוב לציין כי לצד החיוב (או ההמלצה) לנשים לנקוט בפעולות ביתיות של חיבה כלפי בעליהן, ההלכה⁶ גם מחייבת את הגברים במעשים שיש בהם משום חיבה, כמו קניית בגדים ותכשיטים לנשים לקראת החגים. על אף השוני באופי הפעולות המחויבות לכל אחד מבני הזוג, ההלכה משווה בצורך של שני בני הזוג לנהוג בחיבה אחד כלפי השני. מעניין לציין שבמקביל להשתלבות הולכת וגוברת של נשים בעולם התעסוקה, מתעוררת בשנים האחרונות תגובת מטוטלת למגמה להשוות בין גברים ונשים בכל דבר ועניין ולטשטש הבדלים ביניהם, מחוץ ובתוך המשפחה. דוגמה לכך ניתן למצוא בספר 'לדעת להיכנע' המבקש לשקם את מוסד הזוגיות והפך לרב מכר. המחברת קוראת לנשים לזנוח את 'מיתוס השוויון' בכל הנוגע לחלוקת התפקידים במשפחה, ומציעה להן להעניק תשומת לב ואהבה לבעליהן באופן רך ואינטימי באמצעות פעולות חיבה, וכן לאפשר לעצמן להישען על בני זוגן, בין השאר בכל הנוגע לדאגה לכלכלת המשפחה.⁷ חכמינו בראייתם למרחוק העמיקו לראות איך גם במציאות כלכלית וחברתית משתנה, ישנן הנהגות שחשוב לשמר, על מנת לטפח את האינטימיות הזוגית באופן התואם לאופיו של כל אחד מבני הזוג.



6. שו"ע, או"ח סי' תקכט סעי' ב.

7. לורה דויל, לדעת להיכנע, מודן 2002, עמ' 127-133.